

GERÇEK VE MİT ARASINDA ABDULLAH EL-BATTÂL

Enes Ensar ERBAY* - M. Fatih YALÇIN**

Öz

Abdullah el-Battâl, Emevîler dönemi (41-132/661-750) İslam fetihlerinde önemli görevler üstlenen bir komutandır. Bu görevlerde onun, Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu'na karşı kayda değer bir başarıya ulaştığı, söz konusu başarının onun kroniklerde bir kahraman olarak anılmasına neden olduğu anlaşılmaktadır. Onun tarihî kişiliğine ek olarak kahraman anlatısına dayalı bir biçimde rivayetlerde aktarılması, araştırma mevzusunun önemini artıran temel bir etkidir. Anadolu topraklarına (*Bilâdü'r-Rûm*) sefer düzenleyen Abdullah el-Battâl'ın tarihî varlığının kahraman anlatısına dönüşme süreci ve bunu besleyen temel unsurlar incelemenin temel konusudur. Bu doğrultuda Battâl'ın öncelikle tarihî bilgiye konu olan hayatı, akabinde ise mit ve anlatıya dönüşerek metinlerde yer alış biçimine odaklanılmaktadır. İlk dönem İslam tarihi kaynakları çerçevesinde yapılan bu inceleme, İbn A'sem'in (ö. 320/932'den sonra) *Kitâbü'l-fütûh* ve İbn Asâkir'in (ö. 571/1176) *Târihu medineti Dimaşk* isimli eserlerindeki anlatı unsurları üzerinden ele alınmaktadır. Her iki müellifin Battâl'ı tarihî kişiliğinin dışında bir kahraman olarak sundukları, dolayısıyla yeni bir tarih inşasına imkân tanımları dikkat çekicidir. Bu makalede, müelliflerin Battâl'a dair çizdikleri tasvirlerde yaşadıkları çağın siyasî vaziyeti, mezhebî kimlikleri ve otorite ile kurdukları ilişkinin belirleyici

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları
e posta: ensarerbay@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4518-2392

** Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
e posta: fatih.yalcin@bilecik.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3685-2988

Atf /Cite as: Erbay, Enes Ensar – Yalçın, M. Fatih. “Gerçek ve Mit Arasında Abdullah El-Battâl”. *Dini Araştırmalar* 26/64 (Haziran 2023) 45-72.
<http://doi.org.10.15745/da.1233574>

rolleri irdelenecektir. Tarihî bir kişiliğin mevcut gerçeklikten sıyrılarak anlatıya dönüşme sürecinin irdelenmesi, kronik müelliflerinin hususen yaşadıkları çağlarda oluşturdukları metinlere tasarruf etme becerileri açısından önem arz etmektedir. Bu çerçevede öncelikle Battâl'ın hayatı, seferleri ve katıldığı cihad hareketleri, akabinde ise kahramanlaşarak anlatıya dönüşmesi, makalenin temel odak noktalarını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Battâl, Kahraman, İbn A'sem, İbn Asâkir.

'Abdallāh al-Baṭṭāl: Between Truth and Myth

Abstract

'Abdallāh al-Baṭṭāl is an important commander who undertook important duties in the Islamic conquests of the Umayyads (41-132/661-750). It is understood that he achieved remarkable success in these missions against the Byzantine (Eastern Roman) Empire, and this success led to him being mentioned as a hero in the chronicles. Aside from his historical personality, the fact that he is narrated based on the heroic tale is a critical component that strengthens the significance of the research subject. This article analyzes the process by which the historical existence of 'Abdullāh al-Battāl, who planned an expedition to Anatolia (Bilād al-Rūm), was transformed into a heroic story and the basic elements that supported it. In this perspective, the focus is on Baṭṭāl's life, which is the subject of historical information, and then on how he appears in the texts by transforming into myth and narrative. This study, which was carried out within the framework of the first period of Islamic history sources, Ibn A'tham's (d. 320/932) "Kitāb al-futūḥ" and Ibn 'Asākir's (d. 571/1176) "Tarīkh madīnat Dimashq" works are discussed through the narrative elements. It is worth noting that both authors presented Baṭṭāl as a hero outside of his historical personality, allowing for the construction of a new history. The political context of the time, sectarian identities, and the deciding roles of the relationship they built with authority in the authors' portrayals of Baṭṭāl will be addressed in this article. Examining the process of transforming a historical personality into a myth by removing the aforementioned actuality is significant in terms of the abilities of the chronicler authors in the writings they made during their lives. In this framework, the article focuses on Battal's life, campaigns, and participation in jihad activities, followed by his transition into a story by becoming a hero.

Keywords: Islamic History, Baṭṭāl, Hero, Ibn A'tham, Ibn 'Asākir.

Summary

Over the course of time, prominent figures in the history of Islam have been transformed into heroic figures in the narratives that depict their lives. In this framework, ‘Abdallāh al-Baṭṭāl, too, gradually moved away from his historical identity and turned into a hero and became the subject of the narrative. He was a statesman who played an important role in the Islamic conquests during the Umayyad period. These missions included raids against the Eastern Roman Empire. He led a unit as a commander and participated in battles with prominent Umayyad amirs such as Mu‘āwiya b. Hisham and Maslama b. ‘Abd al-Malik. It is understood that ‘Abdallāh al-Baṭṭāl played critical roles in these battles. The transformation of his historical identity into a hero through myth and narrative is a result of these critical tasks. There is very little information about his life and activities in early Islamic historical sources. When the available information is evaluated thematically and chronologically, it is understood that these sources mostly focus on his wars. The information about Baṭṭāl in these battles is also very limited. However, Ibn A‘ṭham and Ibn ‘Asākir’s historical information about Baṭṭāl contains details not found in any other chronicle. When this data is analyzed, it is understood that Baṭṭāl is given a legendary image as well as providing details not found in other sources. The focus on why these two chronicles contain different and legendary accounts of Battal's activities is precisely the subject of this study. Accordingly, these motifs are not independent of the historical conditions of the authors. It is the main subject of this article that the general historical profile of Baṭṭāl, as presented in the sources of Islamic history, creates a new portrayal according to the epochs experienced by the authors of the chronicles, their religious acceptance and political attitudes. In this context, Ibn A‘ṭham and Ibn ‘Asākir, unlike other historical sources, attributed a new portrayal to Baṭṭāl. The content of this description, the reasons for its creation and its necessity are among the main factors that shape the subject of this article.

Ibn A‘ṭham emphasizes that the hero he constructed played a prominent and decisive role in the conquest movements in the text. These emphases are directly related to Baṭṭāl’s savior and valor. Ibn Asākir must have prioritized the political gains of the Muslims in his other texts and carried out a textual activity in this direction. His relationship with power should also be read in this manner. Taking into account Ibn A‘ṭham’s geographical renaming of the cities (which are not real) and his omission of dates in the events related to Baṭṭāl, it will be more understandable to see how the difference between

reality and narrative/myth, which also influences the title of this article, takes shape. As a matter of fact, the author introduced new city names, did not find it necessary to give the dates of the events in general and dramatized the battles. Ibn ‘Asākir, on the other hand, further strengthened Battāl's military qualities by introducing a preferred ‘story-narrative-source’. It can be said that Baṭṭāl, whom he includes in his fiction, evokes the ideal in a sense. From this point of view, Baṭṭāl is a hero to be like. Through this example, readers (or listeners) are guided towards the ideal. The existence of heroic fiction is the most important element that is taken as an example in both texts. It would be appropriate to state that historical narrative elements are directly related to the time periods in which the authors lived, their religious and ideological assumptions, political support elements or opposition positions. In this context, Ibn A‘ṭham re-narrated Baṭṭāl, especially through the battles that took place in the *sugūr* regions. Ibn Asākir, on the other hand, can be considered a political advocate who presented his religious assumptions through narratives and biographies as an element of encouragement. Ibn ‘Asākir, on the other hand, is concerned with the protection of Damascus and the Islamic world in general from the Crusades and Fatimid attacks. In his work, Baṭṭāl -and other prominent hero biographies - first encouraged the reader to wage jihad, and he realized Nūr al-Dīn Maḥmūd Zangī as an important example in this direction. Baṭṭāl, the subject of the narrative in his text, is a devout, mujāhid and talented soldier. Moreover, in both texts, Battāl is a threat and an element of fear for the enemy and a savior and symbol of victory for the Muslims. As a result, Baṭṭāl is reflected in the texts as a hero by placing him in a different position than reality.

This article, which consists of three chapters, the first examines the historical material that provides an objective account of Baṭṭāl's life and campaigns. The second section evaluates Ibn A'sem's fiction. The third title focuses on the message Ibn ‘Asākir wants to convey to the reader through the narrative. In this background, it is necessary to make an introduction to Baṭṭāl's life and activities based on historical sources, which are not the subject of narrative in the sources.

Giriş

Abdullah el-Battâl, Halife Abdülmelik b. Mervan (65-86/685-705) ve Hişâm b. Abdülmelik'in (105-125/724-743) hilâfet yılları arasında Bizans İmparatorluğu'na yönelik düzenlenen sefer hareketlerini yöneten, idare ve ta-

yin eden ileri gelen komutanlar arasında yer almaktadır. Battâl'ın, İslam tarihi kaynaklarında aktarılan genel tarihî profilinin, kroniklerin müelliflerinin tecrübe ettikleri çağlara, dinî kabulleri ve siyasî tutumlarına göre yeni bir tasvir meydana getirdiği bu makalenin temel konusudur. Bu çerçevede İbn A'sem ve İbn Asâkir, diğer tarih kaynaklarından farklı olarak Battâl'a yeni bir tasvir yüklemişlerdir. Bu tasvirin içeriği, oluşturulma sebepleri, gerekliliği gibi temel unsurlar, makalenin konusunu şekillendiren temel etmenler arasında yer almaktadır. Battâl'a dair yazılan ve gündem edilen literatürün, onun tarihî kimliğinden ayrılıp kahramanlaşmaya doğru ilerleyen süreci göz ardı ettiği anlaşılmaktadır. Bu açıdan tarihî bir figürün anlatı/tahkiye aracılığıyla yazarların çağının pratik yararları gözetilerek yeni bir görünüme kavuşturulduğu ifade edilmelidir. Bu çerçevede Battâl'ın öncelikle hayatı ve seferleri, ikinci olarak İbn A'sem'in, son olarak İbn Asâkir'in anlatısı ele alınarak üç başlık etrafında konu tartışılmaktadır. İlk başlık, ulaşılabilen tüm nakillerde onun tarihî kimliğini sunmayı amaçlamaktadır. Sonraki başlıklar da müelliflerin tasvirlerinin mevcut tarihî bilgiden ayrılan yönlerini ortaya koyma hedefindedir. Bu doğrultuda İbn A'sem'in¹ yaşadığı tarihî süreç içerisinde Bizans İmparatorluğu'yla sınır şehirlerinde (*sugûr*) karşılıklı akınlar düzenlendiği bilinmektedir. İbn A'sem, eserinin içerisinde bir vaiz ve kıssa anlatıcısı olarak varlık göstermektedir. Onun kurgusunda Battâl, Ümeyye oğullarının kazanımları olarak gösterilen fetih, ganimet ve daha pek çok olumlu unsurun, aslında onun gibi cesur komutanların bir başarısı olduğu dile getirilen ve bu yönüyle anlatıya konu olan bir kahramandır. Bu meyanda İbn A'sem'in Battâl'ı özellikle Mesleme b. Abdülmelik'in (ö. 121/739 [?]) seferlerinde sürekli bir kurtarıcı olarak gündeme getirdiği fark edilmektedir. İbn Asâkir ise Haçlı seferleri ve Fâtımî saldırıları sırasında, Suriye bölgesinde yaşamıştır. Siyasetle kurmuş olduğu ilişki, onun Haçlılar tarafından işgal edilen İslam beldelerini tekrar kazanmaya dair bir hedef belirlediğini, bu anlayış doğrultusunda eserlerini ürettiğini göstermektedir. Döneminin ileri gelen hükümdarı olan Nûreddin Zengî (1146-1174) ile de temas halinde bulunması, bu yöneticinin ondan *Târihiü Medineti Dimaşk* isimli eserini yazıp tamamlaması hususunda teşvik edici olması,² İbn

1 İbn A'sem'in *Kitâbü'l-fütûh* isimli eserinin yazıldığı tarihî zaman aralığı, eserin muhtevâsı, biçimi, tarihî kıymet değeri gibi üzerinde gerçekleştirilen tartışmaların farkında olduğumuza belirtmeliyiz. Burada mezkûr tartışmalar gündem edilmeyecek, onun anlatı biçimine ve bu anlatının nedenlerine yoğunlaşılacaktır.

2 Nikita Elisséeff, "Un Document Contemporain De Nur Ad-Din. Sa Notice Biographique Par Ibn 'Asakir", *Bulletin d'études orientales* 25 (1972), 126; James Earl Lindsay, *Professors, Prophets, and Politicians: 'Ali Ibn 'Asakir's Tarikh Madinat Dimashq* (Madison: The University of Wisconsin-Madison, Doktora Tezi, 1994), 17.

Asâkir'in sıradan bir müellif olmadığını, yazdıklarıyla okuyucuyu yönlendirdiğini ve onları cihada katılmaları, seferleri desteklemeleri yönünde teşvik ettiğini, dolayısıyla işgali ortadan kaldıracak bir bilinç oluşturmak için anlatıyı beslediğini göstermektedir. Buraya kadar bahsedilen hususlar, çalışmada ele alınacak temel konu maddeleridir. Bu çerçevede Battâl'ın kaynaklarda anlatıya konu olmayan, tarihî malzemeye dayanan hayatı ve faaliyetlerine dair bir giriş yapmak gerekmektedir.

1. Hayatı ve Seferleri

Battâl'ın ailesi ve genel olarak hayatı çerçevesinde kaynaklarda aktarılan bilgiler oldukça sınırlıdır. İsminin Abdullah olduğu anlaşılmaktadır.³ İbn A'sem ondan Battâl b. Ömer⁴ ve Battâl b. 'Amr olarak iki farklı şekilde bahsetmektedir.⁵ İbn Miskeveyh (ö. 421/1030) ile müellifi meçhul *Kitâbü'l-Uyûn*'da o, Battâl b. Hüseyin olarak anılmaktadır.⁶ İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201), babasının ismini Ubeydullah olarak kaydeder.⁷ Onun künyesine dair de muhtelif nakiller bulunmaktadır. Künyesini Ebû Yahyâ olarak veren üç tarihçiden ilki olan İbn Asâkir (ö. 571/1176), Battâl'ın Halife Abdülmelik b. Mervan tarafından Cezîre ve Şam halkının ileri gelenlerinin başına atandığını aktarmaktadır.⁸ Künyesinin Ebû Yahyâ olduğunu kaydeden diğer tarihçi Sibt İbnü'l-Cevzî (ö.

³ Halife b. Hayyât, *Târîhü Halife b. Hayyât*, thk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî (Dımaşk-Beyrut: Dârü'l-Kalem-Mü'essesetü'r-Risâle, 1397/1977), 345; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Târîhü'r-rusul ve'l-mülûk ve sıla Târîhü't-Taberî*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim (Beyrut: Dârü'l-Meârif, 1387/1967), 7/90; Ebü'l-Hasen Ali b. Hüseyin el-Mes'ûdî, *Mürâcü'z-zehab medâinü'l-cevher*, thk. Kemâl Hasan Mer'î (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1425/2005), 4/171-172; *Kitâbü'l-uyûn ve'l-hadâik fî ahbârî'l-hakâik*, nşr. M. J. De Goeje (Bağdâd: Mektebetü'l-Müsennâ, 1871), 28; Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî târîhi'l-mülûk ve'l-ümem*, nşr. Muhammed Abdulkâdir Atâ, Mustafa Abdulkâdir Ata (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1412/1992), 7/159; Ebu'l-Muzaffer Yûsuf b. Kızıoğlu Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân fî tevârîhi'l-a'yân*, nşr. Muhammed Berrekât, Kâmil Muhammed el-Harrât, Ammâr Reyhâvî, Muhammed Rıdvân Arkusâvî, Enver Tâlib, Muhammed Mu'tez Kerîmüddîn, Zâhir İshak, Muhammed Enes Elhan, İbrahim ez-Zibâk (Dımaşk: Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyeye, 1434/2013), 11/25; Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (Beyrut: Mektebetü'l-Meârif, 1410/1990), 9/306.

⁴ Muhammed b. Ahmed İbn A'sem, *Kitâbü'l-fütûh*, nşr. Ali Şîrî (Beyrut: Dârü'l-Edvâ, 1411/1991), 7/111.

⁵ İbn A'sem, *Kitâbü'l-fütûh*, 7/121.

⁶ Ebû Alî Ahmed b. Muhammed b. Ya'kûb İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem ve't-te'âkıbü'l-himem*, nşr. Ebü'l-Kâsım İmâmî (Surûş-Tahrân 2000), 3/148; *Kitâbü'l-uyûn ve'l-hadâik*, 100.

⁷ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 7/157.

⁸ Ebü'l-Kâsım Ali b. el-Hasen İbn Asâkir, *Târîhü medineti Dımaşk*, nşr. Amr b. Gurâme el-Ümrevî (Amman: Dârü'l-Fikr, 1415/1995), 33/402.

654/1256) ise Battâl'ın Benî Ümeyye'nin mevlâsı olduğunu ifade ederek onu cesaretli, yiğit ve atılgan birisi olarak tavsif etmektedir.⁹ Zehebî (ö. 748/1348) de onu 'kahramanların başı' olarak anmakta ve künyesini Ebû Muhammed veya Ebû Yahyâ olarak sunmaktadır.¹⁰ İbnü'l-Esîr (ö. 630/1233), Battâl'ın künyesini Ebü'l-Hüseyin olarak kaydetmektedir. Ayrıca el-Antâkî nisbesini de kullanarak Battâl'ın Antakyalı olduğunu vurgular.¹¹ İbn Kesîr (ö. 774/1373) ise, Battâl'ın künyesini Ebû Muhammed olarak nakletmektedir.¹²

İlk dönem İslam fetihlerinde bulunan gazilerden Abdülvehhâb b. Buht (ö. 113/732)¹³ ve Battâl'ın, Mervân ailesinin mevlâları olduğu rivayetler arasındadır.¹⁴ Ancak Battâl'ın, Mesleme'nin ordusunda bulunduğu sırada, çıktığı bir mübârezedeki söylediği şiirde dedesinin ismini 'Alkame' olarak ifade etmesi,¹⁵ onun mevlâ olma ihtimalini şüpheli kılmaktadır. Zira bu isim bir Arap ismidir ve Battâl'ın Arap asıllı olduğunu açıklayıcı bir ipucu sunmaktadır. Bunun yanında onun Dimaşklı¹⁶ veya Antakyalı¹⁷ olduğunun belirtilmesi, netice olarak iki seçenek üzerinde yoğunlaşmamızı sağlamaktadır: Birincisinde Şam seferlerinde, fethedilen bölgelere iskân edilmiş kabilelerden birine mensuptur. İkincisine göre ise onun, bu bölgedeki Müslüman olmuş Hristiyan ailelerinden birine mensup olma ihtimali bulunmaktadır. Bu iki husus, sonuç itibariyle olasılıklar içerisinde değerlendirilebilmekte ve kesinliğe ulaşmayan unsurlar arasında yer almaktadır. Künyesi ve babasının ismi hakkında çeşitli rivayetlerin bulunduğu Battâl'ın, genelde ailesinin özeldense babasının konumuna dair kaynaklarda herhangi bir bilginin yer almadığını belirtmek gerekir.

⁹ Sıbt İbnül-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, 11/169.

¹⁰ Şemsüddîn Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, nşr. Şu-ayb el-Arnâvut (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985), 5/268. Onun bu künyeleri, Arap asıllı olduğuna dair düşüncelerin tartışılmasını sağlamaktadır. Bk. Ahmet Güzel, *Battal Gâzî* (Konya: Kitap Dünyası Yayınları, 2012), 58.

¹¹ Ebü'l-Hasen Ali b. Ebü'l-Kerem Muhammed İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, nşr. Ömer 12 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 9/305.

¹² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 9/305.

¹³ Rivayetlerden anlaşıldığına göre Abdülvehhâb da kahraman ve cesaretli bir kimsedir. Onun şehit düştüğü esnada savaş meydanında gösterdiği kararlılık, kahramanlık anlatsı bağlamında zikretmeye değerdir. Battâl'ın ordusu bozguna uğramış ve dağılmıştır. Abdülvehhâb, savaş esnasında miğferini çıkararak ordusuna 'Cennetten mi kaçırıyorsunuz?' diyerek düşmanın içine dalmıştır. Bk. Taberî, *Târîh*, 7/88, İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümmem*, 3/75; İbn Asâkir, *Târîhü medineti Dimaşk*, 37/311.

¹⁴ İbn Asâkir, *Târîhü medineti Dimaşk*, 37/310.

¹⁵ İbn A'sem, *Kitâbü'l-fütûh*, 7/127.

¹⁶ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, 11/169.

¹⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 4/270.

Battâl'ın, ölüm tarihine dair altı farklı rivayet mevcuttur: Onun 112 (730-731)¹⁸, 113 (731-732),¹⁹ 121 (738-739)²⁰, 122 (739-740)²¹ veya 123 (740-741)²² yıllarından birinde Rum (Bizans) topraklarında şehit düştüğü kaydedilmektedir. 8. yüzyıla ait *Zuqnin kroniği*'nde bu yıl Müslüman tarihçilerden farklı olarak 115-116 (734-735),²³ *Theophanes kroniği*'nde (ö. 818) ise 121-122 (738-739) şeklinde aktarılmaktadır.²⁴ Battal'ın ölüm tarihine dair 112'den (730) başlayarak 123'e (741) kadar olan süre zarfında farklı yılların nakledilmesi ve aynı tarihçilerin farklı yılları işaret etmesi müelliflere Battâl'ın hayatına dair ortaya çıkan boşluğu destansı bir şekilde ele alma fırsatı sunmuştur.

Erken ve geç dönem tarih kaynaklarının Battâl'ın yer aldığı seferler hakkında birtakım bilgiler sunduğu görülmektedir. Bazı tarihçiler, onun Abdülmelik b. Mervan döneminde, ilk defa resmî bir görev aldığını bildirmektedir. Nitekim Halife Abdülmelik, oğlu Mesleme ile birlikte Battâl'ı görevlendirerek onu Cezîre ve Şam bölgesi emirleri arasına katmıştır. Bunun yanında oğluna, güvenilir ve cesur bir kimse olması nedeniyle Battâl'ı öncü birlikleri arasına almasını emretmiştir. Bu çerçevede Mesleme'nin Battâl'ı on bin süvarinin başına geçirdiği rivayet edilir.²⁵ Tespit edebildiğimiz kadarıyla ilk olarak İbn A'sem, onun Halife Abdülmelik'in hilâfetinin son yılına denk düşen bir seferde yer aldığını, cesaret ve kahramanlıkları üzerinden kaydetmektedir.²⁶ Bu durum, Canard'ın Taberî (ö. 310/923) ve Ya'kûbî'ye (ö. 292/905'ten sonra) dayanarak Battâl'ın 109 (727-728) yılı öncesi rivayetlerde bulunmadığına dair iddiasını²⁷ çürütmektedir. İbn A'sem'in rivayetleri aynı zamanda Ocak'a

¹⁸ İbn Asâkir, *Târîhü medineti Dimaşk*, 33/408-409; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 5/269.

¹⁹ İbn Asâkir, *Târîhü medineti Dimaşk*, 33/408-409; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 5/269, Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, 11/169.

²⁰ Halife b. Hayyât, *Târîh*, 352; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, 3/148; İbn Asâkir, *Târîhü medineti Dimaşk*, 33/408-409.

²¹ Taberî, *Târîh*, 7/191; *Kitâbü'l-uyûn ve'l-ḥadâik*, 100; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, 3/148; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 7/220; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, 11/150; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 4/270.

²² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 4/270.

²³ *The Chronicle of Zuqnin*, İng. çev. Amir Harrak (Toronto: Pontifical Institute of Medieval Studies, 1999), 162.

²⁴ Theophanes the Confessor, *The Chronicle of Theophanes the Confessor*, İng. çev. Cyril Mango ve Roger Scott (Londra: Clarendon Press, 1997), 571.

²⁵ İbn Asâkir, *Târîhü medineti Dimaşk*, 33/402-403, İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 4/270-271; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, 11/170; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 5/269.

²⁶ İbn A'sem el-Kûfî, *Kitâbü'l-fütûh*, 7/111.

²⁷ M. Canard, "al-Battal", *The Encyclopaedia of Islam New Edition*, ed. P. Bearman vd. (Leiden: Brill, 1986), 1/1102.

ait olan Battâl'ın 717-740 yıllarında Emevîler'in Bizans'a karşı seferlerinde rol oynadığına dair tespit²⁸ gözden geçirilmesi gerektiğini de ortaya koymaktadır. Altı tarihçinin aktardığı ve dolayısıyla kaynakların yoğunlaştığı bir tarih olması hasebiyle 122 (739-740) yılında şehit düştüğü kabul edilirse onun Abdülmelik b. Mervan'ın son hilâfet yılları ile vefat tarihi arasındaki süreçte düzenlenen seferlere katıldığı söylenebilir. Diğer yandan Mesleme'nin Süleyman b. Abdülmelik devrinde (96-99/715-717) çıktığı Kostantiniyye seferinin 97 (715-716) yılı dolaylarındaki bazı akınları idare ettiği anlaşılmaktadır.²⁹ Dolayısıyla Battâl'ın Abdülmelik b. Mervan döneminden itibaren askerî görevler aldığını, ilk seferlerine onun hilâfetinin sonlarına doğru çıktığını ve bu seferlerde Mesleme'nin komutasında bulunduğunu söylemek mümkündür.

Battâl'ın komutan olarak zikredildiği ilk seferi, 108 (726-727) yılına tekabül etmektedir. Halife b. Hayyât'a (ö. 240/854-855) göre o, Halife Hişâm b. Abdülmelik'in oğlu Muâviye b. Hişâm'ın (ö. 118/736-737) ordusunda komutan olarak Rum topraklarına söz konusu yılda sefer düzenlemiş ve *Hancere*'yi (حنجرة) fethetmiştir.³⁰ Bu tarih, Ya'kûbî'de 109 (727-728) olarak zikredilmektedir.³¹ *Kitâbü'l-uyûn ve'l-hadâik*'ta, Battâl'ın Muâviye b. Hişâm komutanlığında çıktığı seferin tarihi 110 (728-729) olarak kaydedilmekte ve onun öncü birliklerin başında bulunmasıyla pek çok kalenin fethedildiği zikredilmektedir.³² Ancak eserde, kale isimlerine dair bir bilgi yer almamaktadır. İbn Kesîr'in kaydında ise 108 (726-727) yılında Rum topraklarına Muâviye b. Hişâm kumandasında sefere çıkan orduda Battâl komutasında olan bir birlik *Cencere*'yi (جنجرة) fethetmiştir.³³ Burada Hancere ve Cencere'nin büyük ihtimalle aynı yer olduğu ancak okuma hatası nedeniyle Hancere olarak okunduğu ifade edilmelidir. Bölge *Gangra* olarak bilinir ve günümüz Türkiye sınırları içinde bulunan Çankırı'ya denk düşmektedir. Bu yanlış okumanın sebebi yüksek ihtimalle Güney Yemen'de bulunan Hadramût'taki Cencere³⁴ ile karıştırılmış olmasıdır. Yâkût el-Hamevî'nin (ö. 626/1229), Hancere (حنجرة)

²⁸ Bk. Ahmet Yaşar Ocak, "Battal Gazi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 16. 02. 2022).

²⁹ *Kitâbü'l-uyûn ve'l-hadâik*, 24-25.

³⁰ Halife b. Hayyât, *Târîh*, 338.

³¹ Bk. Ebû Ya'kûb b. Ca'fer b. Vehb Ya'kûbî, *Târîhü'l-Ya'kûbî*, thk. Abdülemir Mühennâ (Beyrut: Şirketü'l-ilmî li'l-matbûât, 1431/2010), 2/259.

³² *Kitâbü'l-uyûn ve'l-hadâik*, 90.

³³ Bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 9/256.

³⁴ Ebû Abdullâh Yâkût b. Abdullâh el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1995), 2/168.

olarak kaydettiği bu bölge, Rum sınırları içerisinde yer alan bir nâhiye olarak belirtilmektedir.³⁵ Halîfe b. Hayyât ve İbn Kesîr, Battâl'ın komuta ettiği birliklerin 108 (126-127), Ya'kûbî'ye göre 109 (127-128) yılında Cencere'yi fethettiği anlaşılmaktadır. Tarihçiler arasındaki yıl farkının Cencere'ye düzenlenen ayrı seferler olması dolayısıyla mı olduğu hususunu aydınlatmak zordur. Bununla birlikte *Kitâbü'l-Uyûn*'da zikredilen 110 (728-729) yılındaki seferde fethedilen herhangi bir kale isminin zikredilmemesi hasebiyle bu seferde Cencere'nin fethedildiğini söylemek de güçtür.

Battâl'ın, başarılı geçen seferlerinde ileri gelen Bizans devlet adamlarından esirler aldığı görülmektedir. Bu çerçevede 114 (732-733) yılında Muâviye b. Hişâm komutanlığında çıktığı yaz seferinde Battâl, -unvanının belirtilmediği- Konstantin ile karşılaşmış ve ordusunu bozguna uğratarak onu esir almıştır.³⁶ İbn Kesîr, bu yöneticinin, Hz. Peygamber'in davet mektubu gönderdiği Heraklius'un (610-641) ilk oğlu olduğu ve Battâl'ın onu esir alarak o sırada Kayseriyye'de (Kayseri) bulunduğunu anlattığımız Süleyman b. Hişâm'a (3./8.) gönderdiğini not etmektedir.³⁷ Heraklius'un vefat tarihi göz önünde bulundurulduğunda bunun pek muhtemel olmadığı söylenebilir. Hadisenin akabindeki gelişmeler hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Battâl'ın Muâviye b. Hişâm komutasında yer aldığı diğer bir yaz seferinin tarihi 115'tir (733-734). Burada Rum ordusundan bir genç ile mübâreze ederek onu yenen Battâl'ın bu başarısı ile orduya büyük bir moral verdiği ve bunun neticesinde savaşın ivedi bir sûrette kazanıldığı aktarılır.³⁸

Bizans'a karşı pek çok başarı elde eden Battâl'ın hezimetle uğradığı da olmuştur. Nitekim tarihçilerin 113 (731-732) yılı olarak kaydettiği Rum topraklarındaki seferde Battâl yenilmiş ve Rumlara karşı birlikte savaştığı Abdülvehhâb b. Buht burada şehit düşmüştür.³⁹ *Kitâbü'l-Uyûn*'da ise bu olayın 112 (730-731) yılında gerçekleştiği kaydedilmektedir.⁴⁰ Bu yenilgiyle bağlantılı olabilecek diğer bir hadise, tarih farkıyla *Zuqnin kroniği*'nde kayde-

³⁵ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 2/392.

³⁶ Halîfe b. Hayyat, *Târîh*, 345; Taberî, *Târîh*, 7/90; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 7/159; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 4/214; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, 11/25; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 9/306.

³⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 9/306.

³⁸ *Kitâbü'l-uyûn ve'l-hadâik*, 91.

³⁹ Taberî, *Târîh*, 7/88; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, 3/75; İbn Asâkir, *Târîhü medineti Dimaşk*, 37/310, 312-313; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 7/157.

⁴⁰ *Kitâbü'l-uyûn ve'l-hadâik*, 90.

dilmektedir. Buna göre 115-116 (733-735) yılları dolaylarında Malatya emiri olduğu kaydedilen Mâlik b. Şebîb ve komutan Battâl'ın, Sinâde'yi (*Synnada*) kuşattığı nakledilmektedir. Burada yapılan savaşta Müslümanlardan çok az kişinin hayatta kaldığı ifade edilmektedir. Kronikte, askerlerle birlikte -içinde Battâl'ın da olduğu anlaşılabilir- liderlerinin de öldüğü ve daha önce benzeri görülmemiş bir bozgun yaşadıkları not edilmektedir.⁴¹

Yukarıda 114 (732-733) yılı olayları arasında zikredilen Konstantin'in esir alınması, *Kitâbü'l-Uyûn*'da 122 (739-740) yılı içerisinde kaydedildiği görülmektedir. Öyleyse Battâl'ın zikredilen bu iki yıldan birinde Konstantin'i esir aldığı veya Konstantin'in ikinci kez esir alındığına dair tahmin yürütülebilir. Birinci seçenek daha muhtemel durmaktadır. Rivayette Battâl, Konstantin ile karşılaşmış ve onu bozguna uğratarak esir almıştır. Bu savaşta baldırından yaralanan Battâl'ın şehit düştüğü nakledilmektedir. Onunla birlikte Mâlik b. Şuayb (Şebîb) (ö. 123/740) da şehit düşmüştür.⁴² Konstantin'in esir alınması bilgisine *Theophanes kroniği*'nde rastlanmamaktadır. Ancak kronikte Battâl'ın 121-122 (738-739) yılları dolaylarında aktif olduğu göze çarpmaktadır. Buna göre mezkûr yılda Süleyman b. Hişâm, emri altındaki dört komutanla birlikte Rum topraklarına⁴³ sefer düzenlemiştir. Mâlik b. Şebîb ve Battâl da bu komutanlar arasında yer almaktadır. Emirleri altında bulunan 20 bin askerle onlar, pek çok ganimet elde etmişlerdir. Ancak bu kazanıma rağmen Mâlik ve Battâl'a bağlı güçler, Akroinon'da (*Afyon*) İmparator Leon (717-741) ve Konstantin'e yenilmişlerdir. Ordunun büyük bir bölümünün şehit düştüğü ifade edilen bu savaşta 6.800 Müslüman savaşçının Süleyman b. Hişâm'ın ordugâhına kaçarak sığınabildiği, Battâl ve Mâlik'in ise öldükleri Theophanes'in kayıtları arasındadır.⁴⁴ Dolayısıyla *Kitâbü'l-Uyûn* ve *Theophanes kroniği* arasında önemli farklar bulunduğu ifade edilmelidir.

2. İbn A'sem ve Bizans ile Mücadele'de Battâl Anlatısı

Battâl'ın hayatı, Bizans ile mücadelesi ve seferlerde gösterdiği başarılar hakkında tarihçilerin aktardıkları bilgiler, yukarıda zikredildiği gibi ol-

⁴¹ *The Chronicle of Zuqnin*, 162.

⁴² *Kitâbü'l-uyûn ve'l-ħadâik*, 100.

⁴³ Savaşın mevkii ve Battâl'ın kabrine dair değerlendirmeler için bk. Fatih Erkoçoğlu, "Hamideli Tarihi Coğrafyası ve Battâl Gazi'nin Hayatına Dair Bazı Notlar", *İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 1 (Haziran 2014), 76-77.

⁴⁴ Theophanes the Confessor, *The Chronicle*, 571.

dukça sınırlıdır. Buna rağmen Battâl'ın Bizans üzerine düzenlenen yaz seferlerinde şöhret kazandığı ve bu şöhretin onu kahramanlıktan daha öteye götürülmesini sağlayarak destansı anlatıların figürü haline getirdiği gerçeği yadsınamaz. Battâl'ın zamanla, Abbâsîlerin Bizans ile önemli mücadeleler yürüttüğü Mu'tasım devrinde bir tür Arap halk hikâyesi olan *Sîretü'l-emîre zâti'l-himme*'deki kahramanlar arasında yer almaya başladığı görülmektedir. Abdülvehhab Gazi'yle birlikte onun bu hikâyelerde pek çok maceralardan geçtiği zikredilmektedir. İlginç olan, onun bu hikâyelere göre Emevî ve Abbâsî dönemlerinde ve uzunca sayılabilecek bir süre yaşadığının kabul edilmesidir. Diğer yandan bu hikâyelerin Bizans ile daimî bir mücadele halinde bulunan sugûr bölgelerinde telif edildikleri de düşünülmektedir. Battâl'ın bu hikâyelerde Me'mûn'u hilâfete getiren, esir alınan İmparator Michael'i serbest bırakan, Bizans ile aktif mücadele halinde bulunan, savaş taktiklerine hâkim, Rumca bilen bir kimse olarak yansıtıldığı kaydedilmelidir.⁴⁵ Diğer yandan Mes'ûdî'nin (ö. 345/956) Müslüman olmuş Rumlardan nakline göre onlar bazı kiliselerinde savaş ve yiğitlikle anılan on Müslümanın sûretini/resmini duvarlara nakşetmişlerdir. Bu husus, söz konusu Müslümanların halk tarafından görüldükleri yerde kolayca tanınmasını sağlamak amacıyla olmalıdır. Bunlar arasında Battâl da bulunmaktadır.⁴⁶ İbnü'l-Esîr'e göre onun düzenlediği seferlerin çoğunluğu Rumlara yöneliktir ve Rumlar, Battâl'dan ciddi bir şekilde korkmaktadırlar.⁴⁷ Öyleyse oldukça erken bir tarihte Battâl'ın halk hikâyelerine giriş yaptığı, bunun zamanla tarihî kroniklere de yansıdığı ihtimal dahilindedir. Anlaşılan o ki Bizans ile yapılan mücadeleler bu tür hikâyelerin halk arasında yayılmasını sağlamış olmalıdır. Hususen sugûr bölgelerinde veya bu bölgelere yakın yerlerde yaşayan Müslüman halkın bu hikâyeleri anlattığı ve gündem oluşturduğu ifade edilebilir.

İbn A'sem'in metni, bu bağlam etrafında ele alınmış bir görüntü çizmektedir. Müellifin uğraş ve ilgi alanının vaaz vermek, hikâye-kıssa aktarmak olması,⁴⁸ oluşturduğu anlatıları da belli bir sunumla gerçekleştirmesini sağlamış

⁴⁵ Hüseyin Yazıcı, "Sîretü'l-Emîre Zâtilhimme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Erişim 07.12.2022); M. Canard, "Dhu 'l-Himma", *The Encyclopaedia of Islam New Edition*, ed. B. Lewis, Ch. Pellat, J. Schacht (Leiden: Brill, 1991), 2/233-239. Ayrıca hikâyeler için bk. Şevki Abdülhakîm, *el-Emîre zâtilhimme (Etval sîre Arabiyye fi't-târîh)* (Kâhire: Hindawi, 2012).

⁴⁶ Mes'ûdî, *Mürücü'z-zeheb*, 4/171-172.

⁴⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 4/270.

⁴⁸ Lawrence I. Conrad, "Ibn A'tham and His History", *Al-'Uşûr al-Wuşûâ* 23 (2015), 121.

olabilir. Battâl ile ilgili aktardığı ilk rivayetler, Mesleme'nin Leon'a⁴⁹ karşı düzenlediği sefere tekabül etmektedir. Bu seferin zamanına dair bir tarih kaydı belirtilmediğinin altını çizmek gerekir. Zamandan bağımsız olmasının bir sonucu olarak da anlatıda kahraman motifli bir kurgunun ağır bastığı ifade edilebilir. İbn A'sem, okuyucuya kendisini anlatıyla gerçeklik arasında bir yerde hissettirmektedir. Onun eserinde olaylar, metnin akışı, kişiler ve genel olarak kurgu, bütünüyle efsane olmadığı gibi kanaatimizce tam anlamıyla bir tarih aktarımı da değildir. Battâl'la ilgili nakledilen anlatıda Mesleme ve Halife Abdülmelik b. Mervan'ın önemli bir yerinin olduğunu ifade etmeliyiz. Abdülmelik, sefere hazırladığı oğluna Battâl hakkında "Battâl b. Ömer'e itimad et; zira o cesaretli bir yiğit, atılganlığı (ile) bilinen bir kimsedir." dediğini kaydeder.⁵⁰ Battâl'ın cesurluğuna diğer tarihçilerde de bir atıf olmasına rağmen İbn A'sem bunu hikâyeleştirmiş ve Halife Abdülmelik'in ağzından bir övgü olarak zikretmiştir.

Emevî komutanı Mesleme, Tuvâne'yi (*Tyana*) fethettikten sonra yönünü Ammûriye'ye (*Amorion*) çevirmiştir. Bu sırada Ammûriye'nin idarecisi olan Şem'un'a Müslümanların bölgeye yaklaştığı haberi ulaşınca o, çevre ve civar bölgelerden, kalelerden Ammûriye'ye asker toplamış, akabinde Bizans komutanlarından Versîb'i bölgeye davet etmiştir. Versîb, yaklaşmakta olan Müslümanlara karşı 40 bin kişilik bir kuvvetle, Şem'un'un önünde ordunun başına geçmiştir. Şem'un ise 80 bine varan bir kuvvetle onu takip etmektedir. Mesleme kendisine yaklaşan bu ordudan haber alınca ordusunu toplamış ve Battâl'ı 10 bin askerle ordunun önüne geçirmiştir. Bu savaşta Battâl'ın Versîb'le birer birer olarak da karşılaştığı kayıtlıdır. Buna göre Battâl'ı fark eden Versîb, ona doğru saldırmak için hareketlenmiş; durumu fark eden Battâl, Versîb'in miğferini hedefleyerek bir darbe vurmuş ve onu parçalamıştır. Versîb'in yere yıkıldığı ve öldüğü kayıtlıdır. Onun öldürülmesi, Şem'un'u oldukça öfkelen-dirmiş, Mesleme ve geride büyük bir kuvvet olarak bekleyen orduyu ise sevindirmiştir.⁵¹ İbn A'sem'in zaman kaydı sunmayan bu anlatımı, Battâl'ın meziyeti ve başarısı neticesinde bu ciddi çarpışmanın Müslümanların lehine sonuçlandığı yönündedir.

⁴⁹ Bk. Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Türkçe çev. Fikret İşıltan (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011), 145-153; Anthony R. Santoro, *Byzantium and Arabs During The Isaurian Period 717-802 A. D.* (New Jersey: The Graduate School of Rutgers-The State University of New Jersey, Doktora Tezi, 1978), 68-232.

⁵⁰ İbn A'sem, *Kitâbü'l-fütûh*, 7/111.

⁵¹ İbn A'sem, *Kitâbü'l-fütûh*, 7/122.

Bundan sonra Mesleme, Şem‘ûn’un üzerine yürümüştür. Girişilen savaşta Müslümanlardan birinin ‘Ey komutan! Müjde! Şem‘ûn öldürüldü’ sözü duyulmuş ve biraz sonra yine Battâl, elindeki Şem‘ûn’un başını Mesleme’nin önüne atmıştır. Bu gelişmenin akabinde Bizans ordusu bozguna uğratılmıştır. Sonrasında Müslümanlar Ammûriye’ye girerek pek çok ganimet elde etmişlerdir. Binek ve yük hayvanlarının dışında o gün ele geçirilenlerin değeri 200 bin miskal altın ve gümüşü aştığı not edilmektedir.⁵² Dikkat edilirse bu başarı, müellif tarafından yine Battâl’ın meziyetinin bir neticesi olarak yansıtılmaktadır.

Ammûriye’den sonra *Kâfûriyye*’ye⁵³ gelen Müslümanlar burada Nikofor’la karşılaşmışlardır. Harekâtın ilk safhasında Nikofor’un askerleri tarafından püskürtülseler de Mesleme’nin orduyu toplaması ve etkili vaazı sayesinde tekrar saldırmaya başlamışlardır. Bu ilk safhada Mesleme’nin bizâtihi Nikofor tarafından saldırıya uğradığı ve atından düştüğü kaydedilmektedir. Kısa sürede toparlanan Müslümanlar Nikofor’u hedef almış ve ilk önce o öldürülmüştür. Burada yine Battâl’ın ortaya çıktığı görülmektedir. O, kaçışan Rum askerlerinin ardından yanındaki bir bölükle Nikofor’un şehrinin kapısına dayanmış ve şehir içerisinde bulunanlara saldırmıştır. Mesleme’nin de şehri kuşatması akabinde *Nikufuriyye*⁵⁴ şehrinde alınan ganimetler, yük hayvanları, mallar ve köleler dışında 180 bin miskal altın ve gümüşe ulaşmıştır.⁵⁵ Anlatıda Mesleme, bir zaafiyetle anılmış, bununla birlikte kurtarıcı yine Battâl olmuştur.

Ordu daha sonra *Semâve*⁵⁶ bölgesine yönelmiştir. O sırada burada İfrîtûn isminde Bizans komutanlarından biri bulunmaktadır. Bu kale şehir oldukça korunaklı ve kalabalık bir nüfusa sahiptir. Şehri kuşatan Mesleme, kırk gün geçmesine rağmen herhangi bir netice alamamıştır. Bu sırada Kırtis isimli başka bir Rum komutanı Mesleme ile görüşmüştür. Yapılan plana göre Mesleme ve askerleri şehrin kapısına yaklaşmıştır. Ordunun en önünde yine Battâl ve

⁵² İbn A‘sem, *Kitâbü’l-fütûh*, 7/123.

⁵³ Bu şehrin konumuna dair bir bilgi bulunamamıştır.

⁵⁴ Kaynaklarda böyle bir şehir tesadüf edilmediğini belirtmek gerekmektedir. Bu durum muhtemelen İbn A‘sem’in tasarınının bir parçasıdır. Nitekim Ebu Sa‘de de bu şehre coğrafya kaynaklarında herhangi bir atfın olmadığını dile getirmektedir. Bk. Muhammed Cebr Ebu Sa‘de, *İbn A‘sem el-Kûfî ve menhecü’t-târîh fî Kitâbi’l-fütûh*, (Kâhire: Matbaatu’l-Cebelevî, 1987), 113.

⁵⁵ İbn A‘sem, *Kitâbü’l-fütûh*, 7/124.

⁵⁶ Klasik dönemde Kûfe ve Şam arasında yer aldığı ifade edilen ancak günümüzde Güney Irak bölgesinde bulunan Semâve isimli bu bölge, düzlük olduğu ve taş, kayalık gibi pürüzlü unsur barındırmadığı için bu ismi almıştır. Bölge, bâdiyede yer almaktadır ve Bizans’ın hâkimiyet sahasının dışındadır. Bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu‘cemü’l-büldân*, 3/245.

askerleri bulunmaktadır. Kapının içeriden açılmasıyla çarpışmalar başlamış ve şehir fethedilmiştir. Şehrin idarecisi ve komutanı olan İfritûn, diğer kapıdan yanındaki adamlarıyla birlikte çıkarak *Mesîhiyye*⁵⁷ şehrine kaçmıştır. Müslümanlar buradan 1 milyon 300 bin miskal değerinde altın, gümüş, mal, yük hayvanı ve köle içeren ganimet ele geçirmişlerdir.⁵⁸ İlginç olan burada bir Bizans komutanının kalesinin olmasıdır. Zira *Semâve* isimli bu bölge, Bizans'ın hâkimiyet sahası dışında yer alan Güney Irak'ta yer almaktadır. Kale, doğrudan Emevî hâkimiyet sahasındadır. Anlaşılan o ki İbn A'sem yine anlatı unsurunu devreye sokmuştur.

Müslümanlar buradan sonra *Mesîhiyye*'ye kaçan İfritûn'un peşine düşmüşler, kaçan komutan burada Şemas isminde yaklaşık 30 bin kişilik bir güce sahip olan diğer bir komutandan yardım almış ve Müslümanlarla Rumlar arasında sert çarpışmalar meydana gelmiştir. Bu çarpışmalarda Şemas 30 bin, İfritûn 40 bin kuvvetle Müslümanların üzerine yürümüş, bundan dolayı Müslümanlar *Mesîhiyye*'den *Semâve*'ye kadar çekilmek durumunda kalmıştır. Akabinde saldırıya geçen Müslüman ordusu, Rumları *Mesîhiyye*'ye sıkıştırmış; *Mesîhiyye* şehrinin kapısında savaş kızışmıştır. İfritûn yanındaki diğer komutanlarla birlikte Müslümanlardan ileri gelen komutanlardan bazılarını şehit etmiştir. Harbin genel olarak olumlu giden seyrini değiştirebilecek bu gelişme karşısında müellifin Battâl'a kritik bir rol verdiği görülmektedir. Ona göre Battâl, savaş meydanında ileri atılarak komutan İfritûn'un hizasında durmuş, bir beyit okuyarak onunla mübârezeye tutuşmuş ve sert bir kılıç darbesiyle onu öldürmüştür. Akabinde başını alarak mızrağın ucuna geçirmiş, bunu gören Rum ordusu dağılmıştır. Bu sayede *Mesîhiyye* şehri teslim olmuş, şehirden çeşitli mallar, yük hayvanları ve köleler dışında 200 bin miskal altın ve gümüş değerinde ganimet elde edilmiştir.⁵⁹ Görüldüğü üzere anlatının sonucu olarak yine Battâl'ın etkin rolüyle savaşın kötü gidişatı tersine dönmüş, Müslümanlar karşılarındaki orduyu bozguna uğratmış ve bol miktarda ganimet elde etmişlerdir.

Müslümanların sonraki hedefi, Lebûs ismindeki bir komutanın idare ettiği *Bedrûk*⁶⁰ şehridir. Burası, öneminden ötürü imparator tarafından 50 bin süvari ile desteklenmiş ve toplamda 80 bine ulaşan bir kuvvetle Müslümanları

⁵⁷ Bu şehrin konumuna dair bir bilgi bulunamamıştır.

⁵⁸ İbn A'sem, *Kitâbü'l-fütûh*, 7/124-126.

⁵⁹ İbn A'sem, *Kitâbü'l-fütûh*, 7/126-127.

⁶⁰ Kaynaklarda bu şehrin nerede olduğuna dair bir açıklama bulunmamaktadır.

karşılama için hazırlık yapılmıştır. Şehrin surlarına mancınıklar geren komutan, ordusunun önüne geçerek Müslümanları gözlemiştir. Müellifin burada yine Battâl'ı anlatının içerisine dahil ettiği görülmektedir. O, bir şiir okuyarak ordunun merkezine saldırmıştır. Netice itibarıyla Lebûs öldürülmüş ve Müslümanlar *Bedrûk* şehrinde kayda değer miktarda ganimet elde etmişlerdir.⁶¹ Savaşın yine Battâl'ın bir kazanımı olduğu yönündeki vurgu metindeki anlatının merkezindedir.

Battâl'dan bir 'kahraman' olarak bahseden araştırmacı Santoro'nun tahmini, Battâl'ın 717-718'de Konstantinopolis kuşatmasında öne çıktığı yönündedir.⁶² İbn A'sem her ne kadar tarih sunmasa da kurgusunda bu konudaki uzun anlatısı göz önüne alındığında, söz konusu tespit doğru ve uygundur. Nihâî hedef bölge olarak Kostantiniyye'ye dayanan Müslümanlar, deniz üzerinden şehre giriş yapmak istemişlerdir. Halice yaklaştıklarında surları görmüşler ve şehrin etrafında bulunan adaya bir taraf hariç ulaşan herhangi bir yolun olmadığını fark etmişlerdir. Mesleme, ordunun ileri gelenlerine gemileri hazırlamalarını emretmiştir. Bir dizi uğraştan sonra adaya çıkmayı başaran Müslümanlar orada 'Galibiyet Şehri' ismini verdikleri bir şehir kurmuşlar, şehrin akabinde Kostantiniyye kapılarına dayanmış ve şiddetli çarpışmalara girişmişlerdir. Müellif, yine bu kritik süreçte Battâl'ı kurgunun içerisine almaktadır. Buna göre Rum ordusu komutanlarından Bûkas'ın Müslümanlara saldırdığı ve kimsenin onu öldürmeye muvaffak olamadığı, zira etrafındakiler tarafından korunduğu bilinmektedir. Battâl, onu gözlemiş ve saldırmak için harekete geçmiştir. Saldırı anında yine bir kahramanlık şiiri okuyan Battâl'ın onu yere serdiği kaydedilmektedir. Bu hamlenin akabinde Bizans ordusu kaçışmaya başlamış ve Müslümanlar muzaffer olmuşlardır.⁶³ Zafere ulaştıran kahramanın Battâl olduğu İbn A'sem'in kurgusunun temel ögesidir.

Mesleme'nin Kostantiniyye karşısında kurduğu şehirde bekleyişi hayli zaman almıştır. Anlatıya göre İmparator Leon, kendisine bir elçi göndererek bu bekleyişin her iki tarafı da yorduğunu, *Mesihîyye*'ye çekilmesi ve Kostantiniyye sınırlarından gitmesi karşılığında yüklü miktar vergi vereceğini içeren teklifini ona iletmiştir. Onun teklif ettiği yıllık olarak sunulacak vergilerin arasında bir milyon dirhem, bin okka altın, beş bin koyun ve sığır, bin kısarak, ipek atlaslar, ipek kumaşlar bulunmaktadır. Bu teklifin üzerine Mesleme,

61 İbn A'sem, *Kitâbü'l-fütûh*, 7/127-128.

62 Santoro, *Byzantium and Arabs*, 133.

63 İbn A'sem, *Kitâbü'l-fütûh*, 7/128-129.

imparatora sefere çıkmadan önce şehre gireceğine dair kefareti olmayan bir yemin ettiği, bu nedenle şehre girmeden bu yeminini yerine getiremeyeceği cevabını vermiştir. İmparator, Mesleme ve kendisi için zâhirî bir çözüm bulmuştur. Buna göre Mesleme, emân verilmiş bir sûrette tek başına şehre girecek, dolayısıyla yeminini yerine getirmiş olacaktır. Mesleme bu teklifi bir şartla kabul etmiştir. Buna göre kendisi şehre girdikten sonra şehrin kapıları kapatılmayacak ve Battâl şehrin kapısının önünde -kendisine bir şey olur ve Rumlar sözlerinden dönerlerse- saldırmaya hazır bir biçimde bekleyecektir. Leon, onun bu şartını kabul etmiş; emir vererek şehrin büyük kapısını açtırmıştır.⁶⁴ Battâl'ın, anlatıda bir tehdit unsuru olarak düşmanı korkutucu bir vasfa büründürüldüğü anlaşılmaktadır.

Battâl'ın bir tehdit ve korkutma aracı olma hususu, Mesleme şehre girdikten sonra da devam etmektedir. Mesleme, şehre girerken Battâl'a ikinci namazı vaktine kadar buradan çıkmazsa, şehre saldırmalarını ve yakıp yıkmalarını emretmiştir. Mesleme'nin şehirdeki kiliseye at üstünde girdiği, altın ve mücevherlerle işlemeli bir haçı yerinden çıkararak aldığı, bunun üzerine imparator tarafından uyarıldığı aktarılmaktadır. Mesleme haçı yerine koyduysa da şehirden bir haç almadan çıkmayacağı üzerine yemin etmesiyle sınırlanan Rum ileri gelenlerini imparator sakinleştirmiştir. O, bu haçın aynısının kendisinde olduğunu ancak şehirden gereken vakitte çıkmazsa Battâl tarafından şehrin yakılıp yıkılacağını ve feci sonuçlara neden olabileceğini vurgulamıştır. Bu uyarıdan sonra Rum ileri gelenleri susmuş ve Mesleme, elinde haçla birlikte kiliseden çıkmıştır. İmparatorla şehri yarıladıklarında, muhtemelen dönüş yolunda Mesleme, haçı ters çevirmek suretiyle mızrağının ucuna takmış; Battâl ve diğer Müslüman askerlerden çekinen Rum ileri gelenleri ise bu harekete herhangi bir itirazda bulunamamışlardır.⁶⁵

İbn A'sem'in, rivayetlerde Battâl'ı sürekli öne çıkarmasının pek çok sebebi bulunabilir. Bu çerçevede onun Şîî kökenli bir müellif olarak Emevîlerin elde ettiği mezkûr kazanımları, oluşturduğu kahramanın başarısı olarak sunma yönündeki çabası hissedilmektedir. Kahraman profilinde takdim edilen Battâl, müellifin esasen komutandan bağımsız değerlendirilemeyecek daimî başarılarının izâhında görünüşte etkin bir unsurdur. Emevî hanedanından bir fert olarak Mesleme'nin bir dizi başarı sayılabilecek akın ve fetihlerini ondan bağımsız değerlendirilebilecek, Battâl ve onun gibi kahramanların kazanımla-

⁶⁴ İbn A'sem, *Kitâbü'l-fütûh*, 7/196-197.

⁶⁵ İbn A'sem, *Kitâbü'l-fütûh*, 7/198-199.

rı olarak yorumlamak istemiş olabilir. Anlatıda, dikkat çekici bir şekilde Battâl, daimî bir şekilde Mesleme'nin arkasında olup onun daimî destekçisidir. Aktarımlarda mübalağa unsurları da dikkat çekici bir boyuttur. Askerlerin sayılarının fazlalığı, ele geçirilen ganimetlerdeki ciddi yekûn, kanaatimizce Battâl'ın başarı ve kazanımlarının boyutunu öne sürmek amacıyla tasarlanmıştır. Bunun yanında tarihî gerçekliğin önemli ölçüde göz ardı edildiği dikkatten kaçmamaktadır. Müellif sürekli bir galibiyet, zaman zaman muvakkat bir mağlubiyet portresi üzerinden anlatısını takviye etmektedir. Araştırmacı Ebu Sa'de'nin, İbn A'sem'in olayları naklederken sunduğu materyallerde hatalar yaptığına dair tespiti,⁶⁶ çıkarımımızı destekleyici bir niteliktedir.

İbn A'sem, Mesleme'nin Kostantiniye seferi başarısız⁶⁷ olmasına rağmen, bir kazanım olarak yorumlamış ve anlatmıştır. İbn A'sem'in anlatısındaki şehirler sırasıyla *Tuvâne*, *Ammûriyye*, *Ķâfûriyye*, *Semâve*, *Mesîhiyye*, *Bedrûk* ve *Kostantiniyye*'dir. Şehirlerin fethinde ordunun izlediği rotaya bakıldığında aslında önce *Tuvâne* ile başladığı, akabinde kuzeybatıda yer alan *Ammûriyye*'ye yöneldiği, -nerede olduğu bilinmeyen- *Ķâfûriyye*'den sonra ise *Semâve* bölgesine yöneldiği anlatıda yer almaktadır. Düzenli olarak ilerleyiş kaydeden bir ordunun, bir anda rotasını aksi sûrette değiştirip güney doğuda yer alan *Semâve*'ye doğru ilerlemesi mâkul ve tutarlı görünmemektedir. *Semâve*'den sonra tekrar *Kostantiniyye* istikametine yönelip şehri kuşatmak için girişimlerde bulunulmasına dair yeterli bir açıklama bulunamamıştır. Zikredilen şehirler arasındaki *Ķâfûriyye*, *Mesîhiyye* ve *Bedrûk* hakkında herhangi bir bilgi bulunamaması da oldukça ilginçtir. *Semâve* şehrinin ise yanlış bir şekilde aktarıldığı anlaşılmaktadır. Bunun yanında karşılaşılan komutan ve yöneticiler Şem'ûn, Versîb, Niķofor, İfritûn, Şemas, Lebûs, Bukâs ve imparator Leon'dur. Leon hariç diğerlerinin tarihî olarak varlıkları teyit edilememektedir. Yine Niķofor, tarihî şahsiyet olarak Bizans tarihinde yer alan İmparator I. Niķofor (802-811) değildir.⁶⁸ Anlaşılan o ki İbn A'sem, tarihî gerçekliği çok

⁶⁶ Ebu Sa'de, *İbn A'sem*, 110.

⁶⁷ Bk. Mehmet Azimli, "Emevi Dönemi Komutan ve Valilerinden Mesleme b. Abdülmelik", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (2007), 33-34; Casim Avcı, "Müslüman Arapların Bizans Başkenti Konstantinopolis'e Başlattığı Askeri Seferler", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 2/2, (2015), 16-20; Khanoglan Hacıyev, *Mesleme b. Abdülmelik: Hayatı, Siyâsî ve Askerî Faaliyetleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 29-59; İsmail Hakkı Atçeken, *Hişâm B. Abdülmelik'in Halifeliği ve Şahsiyeti* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997), 175-176.

⁶⁸ İbn A'sem'in vefatından kısa bir süre sonra bölgede siyâsî etkinlik üstlenen Bizans İmparatorlarından biri II. Nikeferos'tur. Onun Antakya'yı işgal ettiği bilinmektedir. Bk. Mevlüt

önemsememekte, kurgusunu daha ön planda tutmayı amaçlamaktadır. Netice itibariyle İbn A'sem'in, tarih-takvim, mekân ve şahıs unsurlarını kurguladığı metinde gerçeklikle bağdaştırmayı gerekli görmediği sonucuna ulaşmak mümkündür. Nitekim anlatı merkezli bir metinde bunların yer almaması da mâkul karşılanabilir.

3. İbn Asâkir ve Haçlılarla Fâtımî Saldırılarına Karşı Battâl Anlatısı

Haçlı ve Fâtımî saldırıları sürecinde oluşturulan İbn Asâkir'in tarihinde, erken dönemlere taalluk eden rivayetlerde yeniden bir anlatı yapıldığı, bu anlatının mevcut gündemi ilgilendiren bir yapısının olduğu ifade edilmelidir. İlgili anlatıların belirli bir anlam dünyası taşıdığı ve esasen bu çerçevede aktarıldıkları söylenebilir. İbn Asâkir'in yaşadığı süreçte Haçlılar'a ve Fâtımîler'e yönelik yoğun bir mücadelenin verildiği, bunun yanında Nûreddin Zengî'nin (541-569/1146-1174) cihad faaliyetlerini gerçekleştirdiği, Dımaşk'ın da bu süreçte oldukça merkezî bir konum üstlendiği hatırlanacak olursa, aşağıda Battâl üzerinden nakledilen anlatının taşıdığı hedef ve gaye daha iyi anlaşılacaktır.

İbn Asâkir'in, Nûreddin'den bahsederken onun saltanatının uzun olması ve gücünün artması yönünde dualar etmesine yönelik tespiti, sultana yönelik açık desteğinin bir tezâhürü olarak okunabilir.⁶⁹ Diğer yandan İbn Asâkir'in, Fâtımî ve Haçlı saldırılarını durdurmak amacıyla yapılan cihad hareketlerinde Nureddin Zengî'ye kararlı ve kesin bir şekilde destek verdiği araştırmacı Lindsay'ın kanaatimizce isabetli olan önemli bir tespitidir. O, müellifin Nûreddin'e⁷⁰ dair savunusunda oldukça istekli ve etkili olduğu kanaatinde-dir.⁷¹ Nûreddin, İbn Asâkir'in gözünde Frenk tehdidinden bir kurtuluş yolu, Dımaşk'ın içine düştüğü savaş ve çatışma ortamından çıkarak yeniden bir araya gelmesi için önemli bir vesiledir. Bu durum, müellifi eserini yazmaya iten âmillerdendir.⁷² Şüphesiz İbn Asâkir'in, diğer eserlerinden de bu anla-

Poyraz, "Antakya'nın Haçlılarca İşgali Üzerine Bir Değerlendirme", *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi* 6/13 (2018), 189-202.

⁶⁹ Bk. Elisséeff, "Un Document Contemporain De Nur Ad-Din, Sa Notice Biographique Par Ibn 'Asakir", 125.

⁷⁰ Nureddin'in hizmetinde yer aldığı gözden kaçmamaktadır. Bk. Suleiman A. Mourad-James E. Lindsay, *The Intensification and reorientation of Sunni jihad ideology in the Crusader period* (Leiden-Boston: Brill, 2003), 47.

⁷¹ Lindsay, *Professors, Prophets, and Politicians*, 45.

⁷² Mourad-Lindsay, *Sunni jihad ideology in the Crusader period*, 49.

şılmaktadır. Nitekim *Erbâîn fi'l-ictihâd fî ikâmeti'l-cihâd*⁷³ isimli eserinde, cihadın fazl ve kıymetine değinen kırk hadisi işlemektedir.⁷⁴ Goudie, bu metnin Nureddin'in cihad hareketlerine dair bir propaganda niteliğinde olduğunu ifade etmektedir.⁷⁵ Metindeki hadisler incelendiğinde bunların yaşadığı asırda Haçlı ve Fâtımî problemiyle karşı karşıya bulunan Müslümanların bu sıkıntıları aşmasını nazarî planda teşvik edecek ve onları dünya ve ahiret mükâfâtı bağlamında destekleyecek bir yapısının bulunduğu anlaşılmaktadır.⁷⁶ Onun yine bu gayede oluşturduğu ikinci eseri *Fadlu Askalan*'dır.⁷⁷ Lindsay, mezkûr eserin Müslümanları o süreçte Haçlı yönetimi altında bulunan Askalan şehrini tekrar almak hususunda teşvik edici bir yapısının olduğu üzerinde durur.⁷⁸ Onun *Kitâbü'l-cihâd* isminde ayrıca müstakil bir eserin varlığına da dikkat çekilmelidir.⁷⁹ Mevcut siyâsî konjonktürde bu yazın faaliyetinin ve düşmana karşı kullanılan cihad ağırlıklı söylemin mutabık düştüğü bir zemin bulunmaktadır. Bu çerçevede örneğin Nureddin Zengî'nin, ordusunun içerisinde din bilginlerini istihdam ettirerek askerlerine Frenkler ve Fâtımîler üzerine cihadi teşvik ve telkin ettirmesi⁸⁰ dikkate değerdir. Bu durum, dinî ve siyâsî kurumların ortak bir hedefte anlaştıkları, bu gaye etrafında bir söylem ürettiklerini göstermektedir. Lev'in, İbn Asâkir'in Nûreddin Zengî'ye -taşdığı üstün niteliklerden ötürü- hayranlık duyduğunu ve hayranlığın onu bir *kahraman* olarak

⁷³ Muhakkik Abdullah b. Yûsuf'un eseri 'el-Erbeûn fi'l-hassi ale'l-cihâd' ismiyle yayımlandığı görülmektedir. Bk. Ebu'l-Kâsım Ali b. el-Hasen b. Hibbetullah İbn Asâkir, *el-Erbaûn fi'l-his s_i ale'l-cihâd*, thk. Abdullah b. Yûsuf (Kuveyt: Dârü'l-Hulefâ li'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1404/1984).

⁷⁴ James Earl Lindsay, *Professors, Prophets, and Politicians*, 17, Daha geniş bir değerlendirme için bk. Mourad-Lindsay, *Sunni jihad ideology in the Crusader period*, 55-103.

⁷⁵ O, örnek bir mücâhid olarak Abdullah b. Mübârek'in yeniden gündeme getirildiği kanaatinde. Bk. Kenneth A. Goudie, *Reinventing Jihâd, Jihâd Ideology from the Conquest of Jerusalem to the End of the Ayyubids (492/1099-647/1249)* (Leiden-Boston: Brill, 2019), 161-162. Oysa, sadece Abdullah b. Mübârek değil, Battâl da mücâhid ve kahramanlar arasında yer almaktadır. Örneğin diğer bir kahraman Abdülvehhab b. Buht'tur. Onun hayatının incelendiği şu çalışmada İbn Asâkir'le ilgili dipnotlara bakılarak onun okuyucuya yönelik sunduğu bilginin yönlendirme boyutu tespit edilebilir: Mücahit Yüksel, "Bizans Topraklarında Bir Mücahit: Abdülvehhâb Gazi", *Mütefekkir-Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Dergisi* 5/10 (2018), 461-473.

⁷⁶ İlgili hadisler için bk. İbn Asâkir, *el-Erbaûn fi'l-his s_i ale'l-cihâd*, 50-117.

⁷⁷ Zehebî *Fadlu Askalan*'ın yanında onun Kudüs, Medine ve Mekke üzerine de fazilet yönünde kitaplar yazdığını nakletmektedir. *Fadlu Askalan* ve diğer şehirler için bk. Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, 20/561.

⁷⁸ James Earl Lindsay, *Professors, Prophets, and Politicians*, 17.

⁷⁹ Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, 20/562.

⁸⁰ Mourad-Lindsay, *Sunni jihad ideology in the Crusader period*, 49-50.

görülmesini sağladığı yönündeki tespiti⁸¹ kıymetlidir. Öyleyse İbn Asâkir'in, eserinde anlatı yoluyla okuyucuya sunduğu *kahraman* profiline uzak olmadığı söylenebilir.

Yukarıdaki değerlendirmeler göz önünde bulundurularak okunmasını gerekli gördüğümüz Battâl'la ilgili olay/anlatı unsurlarının tercüme ve açıklamalarını şu şekilde sıralayabiliriz:

Birinci Anlatı: Emevî valileri tarafından Battâl'a, giriştiği seferlerde en ilginç bulduğu şeyin ne olduğu sorulmuş, o da bir kadının ağlayan çocuğunu kendisiyle korkutmasını anlatmıştır. Anlatıya göre kadın, köye giren Battâl'ın kapı önünde olduğunu bilmemesine rağmen ağlaması şiddetlenen çocuğunu korkutmak amacıyla eğer susmazsa onu Battâl'a vereceğini söyleyerek⁸² kapıya doğru gitmiş,⁸³ kapıyı açmış ve karşısında gördüğü Battâl'a "Al ey Battâl" diyerek çocuğu vermiştir.⁸⁴

İkinci Anlatı: Battâl'ın Rum topraklarına tek başına girdiği, gördüğü sebze tarlasından bir baklanın tadına bakıp yediği, akabinde rahatsızlanıp ishal olduğu, rahatsızlığından ötürü geri dönememekten korkarak atına boynundan sarılmak sûretiyle bindiği ve öylece gittiği, gözlerini açtığımda ise oldukça güzel bir kadının⁸⁵ gözetiminde daha başka kadınlar tarafından kendisine bakıldığı anlatılmaktadır.⁸⁶ O, bir manastırda olduğunu anlamıştır. Bu manastırda üç gün kalmıştır. Üçüncü gün bölgenin komutanı gelerek kadınlardan Battâl hakkında bilgi almak istemişse de Battâl, orada bulunan bir kadın tarafından gizlenmiştir. Bizans komutanı olan bu kişi manastırdan ayrılınca Battâl onu takip etmiş ve öldürmüştür. Komutanın başını manastıra getiren Battâl, kadınları manastırdan alarak Müslüman askerlerin bulunduğu ordugâha götürmüş, kendisine yardımcı olan kadını eş olarak almış, ganimetleri de ordudaki birime teslim etmiştir. Bu kadının, Battâl'ın çocuklarının annesi olduğu ifade

81 Yaacov Lev, "The Jihad of Sultan Nur Al-Din of Syria (1146-1174) History and Discourse", *Jerusalem Studies in Arabic and Islam* 35 (2008), 236.

82 Kadının çocuğuna yönelik kullandığı ifade tam olarak şöyledir: "Sus, yoksa seni Battâl'a veririm". Bk. İbn Asâkir, *Târîhü medineti Dimaşk*, 33/402.

83 İbn Kesîr'de kapıya yöneldiği ifade edilmemekte, çocuğu divanından kaldırarak Battâl'a verdiği belirtilmektedir. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 9/332.

84 Rivayetler birtakım ufak lafız farklılıkları içermektedir. Bk. İbn Asâkir, *Târîhü medineti Dimaşk*, 33/402; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, 11/170; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 9/332; Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, 5/269; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 4/270.

85 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 9/332.

86 İbn Asâkir, *Târîhü medineti Dimaşk*, 33/403.

edilmektedir.⁸⁷ Battâl'ın karşılaştığı komutanın manastırda ona yardımcı olan kadınla evlenmek istediği, oraya da kadınla aralarında bir nişan yapmak için geldiği ayrıca kayıtlıdır. Bunun yanında Battâl'ın kendisine eş olarak manastırdan aldığı kadının babası da büyük bir komutandır. Battâl, kadının babasıyla mektuplaşarak ona hediyeler göndermiştir.⁸⁸

Üçüncü Anlatı: Battâl, Rum topraklarındaki *Masîsa*'ya (Mopsuesta) gönderilen ve sonrasında bir daha haber alamadığı askerî birliğin peşine düşerek *Ammûriye*'ye doğru yola çıkmıştır. O, haber alınamayan bu birliğin başına herhangi bir kötü olay gelmemesi ve komutanının hatasından ötürü halife tarafından eleştirilere maruz kalmamaları için, askeri birliğin yerini tespit etmek amaçındadır. Bu gaye doğrultusunda *Ammûriye* kalesine elçi kılığında girmiş, şehrin yöneticisi ve komutanıyla kilisede özel bir görüşme gerçekleştirmiş, onu tehdit ve darbetmek sûretiyle birliğin nerede olduğuna dair bilgi edinmiştir. Üstelik hiçbir zarar görmeksizin şehirden çıkmıştır. Onun, elçi olarak girdiği sarayda yöneticiyle baş başa kalmak istediği, kapılar kapatılıp baş başa kaldıklarında, üzerinde gizlice taşıdığı kılıcıyla komutanın başına doğru vurduğu nakledilmektedir. O sırada etkisiz bir konumda olan ve Battâl'ın eline düşen adama, kendisine bir şey yapmaz ve şehirden güvenli bir biçimde çıkmasına izin verirse gelme sebebi üzerine konuşacağını (ve dolayısıyla onu öldürmeyeceğini) söylemiştir. Komutan, bu isteği onaylamıştır. Bunun üzerine Battâl, gönderdiği birliğin durumunun ne olduğunu sormuş, komutan da askerlerin durumunun iyi olduğunu, ganimet topladıklarını ve buldukları mevkinin yerini bildirmiştir. İlgili haberi alan Battâl, komutandan kendisine yemek getirilmesini istemiş, orada yemeğini yemiş, bulunduğu mekândan çıkarak kendisine tarif edilen birliğin olduğu bölgeye gitmiş, ganimetleri alarak askerleriyle birlikte ordugâha doğru yola koyulmuştur. Onun bu uzun rivayette başına sarığını sarmış olduğunun belirtilmesi ve kendisini Battâl olarak tanıttığında tanınması⁸⁹ dikkat çekicidir.

Dördüncü Anlatı: Şamlı Muhaddis Velîd b. Müslim (ö. 195/810), hocalarından birinin Battâl'ı şehit düştüğü yıl hacdan dönerken gördüğünü nakletmektedir. Rivayette onun, hâlâ cihad ile meşgul olduğunu söylediği ve

⁸⁷ İbn Asâkir, *Târîhü medineti Dimaşk*, 33/404; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 4/271; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 9/332.

⁸⁸ İbn Asâkir, *Târîhü medineti Dimaşk*, 33/404; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 9/332.

⁸⁹ İbn Asâkir, *Târîhü medineti Dimaşk*, 33/404-405; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 9/332-333.

Allah'tan şehadeti talep ettiği vurgulanmaktadır. Bu istekle o yıl, Leon'a karşı giriştiği savaşta şehit düşmüştür.⁹⁰

Beşinci Anlatı: Aynı yıl Bizans İmparatoru Leon'un 100 bin kişilik ordusuna karşı bin askerle giriştiği seferde Rum askerleri ona kargularıyla saldırmışlar; bu saldırı akabinde Battâl eyerinden düşmüştür. Gece olunca yaralandığı için onu koruma gereği hissedemeyen emrindeki askerlere, kendisini bırakarak civar bölgede bulunan *Sinâde*'deki (Synnada) Müslüman ordugâhına katılmalarını emreden Battâl, yaralı olarak bulunduğu yerde kalmıştır. Onun son anına kadar askerleriyle ilgilendiği ve askerlerine yapmaları gerekenler hususunda emirler verdiği rivayetlere yansımaktadır.⁹¹ Bu haber Leon'a iletilince o, savaş meydanında yaralı bir halde bulunan Battâl'ın yanına gelerek "Ey Ebû Yahyâ, durumu nasıl görüyorsun?" diye sormuş; o da "Bir şey düşünmüyorum, yiğitler böyledir; öldürür ve ölürler" cevabını vermiştir. Kral, doktorları çağırılmış, çözüm olmayacağı anlaşılınca ona bir isteği olup olmadığı sorulmuştur. O da kralın yanında bulunan esir Müslümanların kendisinin cenaze ve defin işlemlerini halletmesini istediğini ifade etmiştir.⁹² Onun savaşta tanınırlığına dair şu ayrıntı önem arz etmektedir: Son savaşında aniden karşısına çıkan Bizans ordusuyla şiddetli bir çarpışmaya girilmiştir. Ordusundakiler Battâl'ın düşman tarafından tanınmaması ve düşman askerlerinin topyekûn ona yönelmemesi amacıyla onu ismiyle çağdırmamaları yönünde Battâl tarafından uyarılmalarına rağmen yanlışlıkla bir asker tarafından ismi savaş anında dile getirilmiş, bunu anlayan düşman askerleri Battâl'a mızraklarıyla saldırmışlardır. Bu savaşta Battâl'la birlikte kumandan olduğu anlaşılan Mâlik b. Şebîb de şehit edilmiştir.⁹³

İbn Asâkir'in Nureddîn Zengî ile doğrudan ilişkisinin bulunduğu ve haçlılara karşı cihad hareketlerinin oldukça yoğun olduğu süreçlerde bu yazın faaliyetini yerine getirdiği göz önünde bulundurulursa Battâl üzerinden yapılan anlatının bağlamı daha net anlaşılacaktır. Onun Battâl hakkındaki anlatılara ulaşabilmesi, Şamlı kabul edilmesinden kaynaklanmış olmalıdır. O, muhtemelen yukarıda değinildiği gibi Antakya'lı olduğu, dolayısıyla *Bilâdü's-Şâm* ahalisinden olması nedeniyle doğrudan alâkasını kurduğu Battâl'ın, halk ara-

⁹⁰ İbn Asâkir, *Târîhü medineti Dımaşk*, 33/406; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, 11/170; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 9/333.

⁹² İbn Asâkir, *Târîhü medineti Dımaşk*, 33/405-406.

⁹³ İbn Asâkir, *Târîhü medineti Dımaşk*, 33/406; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, 11/170-171; Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, 5/269; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 9/333.

⁹³ İbn Asâkir, *Târîhü medineti Dımaşk*, 33/406; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 9/333.

sında anlatılagelen hikâyelerini toplamıştır. Battâl ve benzeri savaşçılara ait rivayetlerin yeniden gündeme getirilerek belli bir formda sunulması, muhtemelen bir gereksinimin neticesidir. İlgili gereksinim, Haçlı istilâsı döneminde anlatıların işlevsel bir yapı arz ettiğini düşündürmektedir. Beş temel anlatı kapsamında yukarıda nakledilen ve İbn Asâkir öncesi herhangi bir kronikte değinildiğini görmediğimiz bu anlatı unsurlarının değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede şu tespitler ifade edilebilir:

Öncelikle Battâl, Rum ve Hıristiyan halk nezdinde belli bir şöhret elde etmiş, kendisinden korkulan bir kimlikte sunulmaktadır. Battâl, yukarıda İbn A'sem'de değinildiği gibi burada da bir tehdit unsurudur. İkinci ve üçüncü anlatıda özellikle korkusuzluğu vurgulanmaktadır. O, düşman topraklarına kendi başına girebilen veya kılık değiştirip elçi gibi görünen kabiliyetli bir casustur. İkinci anlatıda yer alan manastırda bulunan kadınlar, alınacak ganimete işaret olarak yorumlanabilir. Bunlara ek olarak, Battâl'ın evlendiği kadının babasının büyük bir komutan olduğu yukarıda kaydedilmiştir. Babası komutan olan ve 'soylu' bir sınıfa mensup olan kadın, Battâl'la evlendiği yönünde rivayete yansıtılmıştır. Bu durum, mücahit karakterinin de soylu bir anlam kazanması için tercih edilmiş olmalıdır. Üçüncü anlatıda o, -yine İbn A'sem'deki kurguya uygun olarak- 'kurtarıcı' profilinde sunulmaktadır. Buna göre kaybolan ve yeri bulunamayan askerî birlik, Battâl'ın casusluk faaliyeti neticesinde bulunmuştur. Bu anlatıda Battâl'ın diğer bir özelliği 'tehdit unsuru' olmasıdır. Zira komutanı tehdit ederek öğrenilmesi gereken bilgiye ulaşmıştır. Dördüncü anlatıda, bir askerde olması gereken özellikler aynı zamanda sıralanmaktadır. O hem hac ibadetini gerçekleştiren bir âbid hem de şehadet talep eden bir mücâhid olarak metne yansıtılır. Bu yolla okuyucunun zihnindeki asker ve mücâhid algısı şekillendirilir. Bunun müelliflerin yaşadığı dönemlerde de etkin bir yeri olduğu düşünülebilir. Onun ölüm anı, bir kahramanın ölümü olarak anlatılmaktadır. Kendi ifadesiyle de Battâl, bir yiğit gibi ölmüştür. Ölüm anında askerlerini güvenli bir birliğe doğru göndermeye çalışması, kendisini Müslüman askerlerin kefenlemesini arzulaması, savaş meydanından uzaklaşmaması, müellifin anlatısında vurguladığı en belirgin unsurlardır. Diğer yandan Leon tarafından saygın bir kimse olarak muamele görmüş ve en nihayetinde kendi ağzından kahramanların nasıl olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca ileri gelen bir komutanın kızıyla evlenmiş olarak rivayete yansıtılması, mevcut anlatının bir gereği olarak okunmalıdır. O bir kahraman olarak işlenmektedir, dolayısıyla soylu olması amaçlanmıştır. Bu soyluluk gereği savaş meydanında yenilse bile bu durum metne bir yenilgi olarak yansıtılmamıştır.

Sonuç

Gaza ruhunu canlı tutmak noktasında önemli bir tarihî figür olan Battâl, klasik İslam tarihi kaynaklarında katıldığı seferler ve üstlendiği görevler üzerinden tarihçiler tarafından kaydedilmiştir. Bizans İmparatorluğu ile yapılan mücadelelerde onun tarihi tasvirinden sıyrılarak zamanla bir anlatıya/mite dönüştüğü, bunun ise müelliflerin yaşadığı dönemlerle doğrudan ilgisinin bulunduğu anlaşılmıştır. Kaynaklarda Battâl'ın hayatına dair oldukça az bilgi bulunmaktadır. Bu bilgiler ise kahramanın savaşları üzerine yoğunlaşmaktadır. Ancak doğum ve ölüm tarihi bile kesin olarak bilinmeyen Battâl'a dair aktarılan bilgilerle belli bir metin örgüsü inşa etmek oldukça imkânsızdır. Bununla birlikte İbn A'sem ve İbn Asâkir'in metinleri, diğer hiçbir tarihçinin yer vermediği aktarımlar içermesi bakımından dikkat çekmektedir. Bu iki müellifin nakillerinin Battâl'a efsanevî bir görüntünün kazandırılmasında önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir. Müelliflerden her ikisi de mevcut anlatı ekseninde yeni bir kahraman inşa etmişlerdir. İbn A'sem, inşa ettiği kahramanın fetih hareketlerinde belirgin ve belirleyici bir rol oynadığını metin içerisindeki vurgularıyla hissettirmiştir. Bu vurgular, Battâl'ın kurtarıcı ve yiğitliğiyle doğrudan ilişkilidir. İbn Asâkir, kurguladığı diğer metinlerde Müslümanların siyâsî kazanımlarını öncelemiş, bu doğrultuda metinsel bir faaliyet yürütmüş olmalıdır. Onun iktidarla kurduğu ilişki de bu minval üzerinden okunmalıdır.

İbn A'sem'in coğrafi olarak yeniden adlandırdığı -gerçekliği bulunmayan- şehirler ve Battâl ile ilgili olaylarda tarih vermemesi dikkate alındığında, makalenin başlığını da etkileyen gerçekle anlatı/mit arasındaki farkın nasıl şekillendiğini görmek daha anlaşılır olacaktır. Nitekim müellif, yeni şehir isimleri ortaya koymuş, olayların tarihlerini genel olarak aktarmaya gerek görmemiş ve savaşları dramatize etmiştir. İbn Asâkir ise tercih edilen bir 'hikâye-anlatı-nakli' gündeme getirerek Battâl'ın askerî vasıflarını daha da güçlendirmiştir. Onun kurgusunda yer verdiği Battâl'ın, bir anlamda ideali çağrıştırdığı söylenmelidir. Buradan hareketle Battâl, kendisi gibi olunması istenen bir kahramandır. Bu örnek sayesinde okuyucular (veya dinleyiciler) ideale yönlendirilir. Kahraman kurgusunun varlığı her iki metinde de örnek alınan en önemli unsurdur. Tarihî anlatı unsurlarının müelliflerin yaşadığı zaman dilimleri, dinî ve ideolojik kabulleri, siyâsî destek unsurları veya muhalif pozisyonlarıyla doğrudan ilgisinin bulunduğunu ifade etmek yerinde olacaktır. Bu çerçevede İbn A'sem, özellikle sugûr bölgelerinde meydana gelen savaşlar üzerinden Battâl'ı yeniden anlatıya konu etmiştir. İbn Asâkir'i ise dinî kabullerini anlatı ve biyografiler üzerinden teşvik ve cesaretlendirme unsuru olarak sunan bir siyâsî müdafî konumunda değerlendirmek yanlış olmayacaktır.

İbn A'sem, döneminde Doğu Roma ile sınır bölgelerinde meydana gelen çatışmaları Battâl hikâyesi üzerinden anlatı haline getirmiştir. O ayrıca Battâl'ı, Emevîlerin kazanımlarını gölgeleyen bir kahraman olarak sunmaktadır. Bir vaiz ve kıssa anlatıcısı olarak İbn A'sem, eserini hikâye anlatımıyla desteklemiş ve okuyucunun dikkatini Doğu Roma'ya yönelik gerçekleştirilen seferlerde gerçek kahraman olduğunu düşündüğü Battâl'a yönlendirmiştir. İbn Asâkir ise, Haçlı seferleri ve Fâtımî saldırısı altında bulunan Dımaşk'ın ve genel anlamda İslam dünyasının mevcut saldırılardan korunmasına dair bir arzu içerisindedir. O, Battâl -ve diğer öne çıkan kahraman biyografileriyle- eserinde öncelikle okuyucuyu cihada karşı teşvik etmiş, Nureddin Zengi'yi bu doğrultuda önemli bir örnek olarak görmüştür. Onun metinde anlatıya konu ettiği Battâl, âbid, mücâhid ve kabiliyetli bir askerdir. Ayrıca her iki metinde de Battâl, düşman için bir tehdit ve korku unsuru, Müslümanlar için ise kurtarıcı ve zaferin simgesidir. Netice itibariyle Battâl, gerçeklikten daha başka bir konuma yerleştirilerek kahraman olarak metinlere yansıtılmıştır.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yazarlar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. / The authors declared that there is no conflict of interest.

Finansal Destek / Grant Support: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

Yazar Katkıları / Author Contributions: Enes Ensar ERBAY % 60- M. Fatih YALÇIN % 40

Kaynaklar/References

- Abdülhakîm, Şevki. *el-Emîre zâtilhimme (E'tval sûre Arabiyye fi't-târih)*. Kâhire: Hindawi, 2012.
- Atçeken, İsmail Hakkı. *Hişâm B. Abdülmelik'in Halifeliği ve Şahsiyeti*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997.
- Avcı, Casim. "Müslüman Arapların Bizans Başkenti Konstantinopolis'e Başlattığı Askeri Seferler". *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2015), 7-24.
- Azimli, Mehmet. "Emevi Dönemi Komutan ve Valilerinden Mesleme b. Abdülmelik". *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (2007), 25-39.
- Canard, Marius. "al-Battal". *The Encyclopaedia of Islam* (New Edition). ed. P. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. van Donzel and W.P. Heinrichs. 1/1102-1103. Leiden: Brill, 1986.

- Canard, Marius. "Dhu 'l-Himma". *The Encyclopaedia of Islam* (New Edition). ed. B. Lewis, Ch. Pellat, J. Schacht. 2/233-239. Leiden: Brill, 1991.
- Conrad, Lawrence I. "Ibn A'tham and His History". *Al-'Uşûr al-Wusţā* 23 (2015), 87-125.
- Ebu Sa'de, Muḥammed Cebr. *İbn A'sem el-Kûfî ve menhecü't-târîh fî kitâbi'l-fütûh*. Kâhire: Matbaatü'l-Cebelevî, 1987.
- Elisséeff, Nikita. "Un Document Contemporain De Nur Ad-Din, Sa Notice Biographique Par Ibn 'Asakir". *Bulletin d'études orientales* 25 (1972), 125-140.
- Erkoçoğlu, Fatih. "Hamideli Tarihi Coğrafyası ve Battal Gazi'nin Hayatına Dair Bazı Notlar". *İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 1 (Haziran 2014), 65-81.
- Goudie, Kenneth A. *Reinventing Jihād, Jihād Ideology from the Conquest of Jerusalem to the End of the Ayyubids (492/1099-647/1249)*. Leiden-Boston: Brill, 2019.
- Güzel, Ahmet. *Battal Gâzî*. Konya: Kitap Dünyası Yayınları, 2012.
- Hacıyev, Khanoglan. *Mesleme b. Abdülmelik: Hayatı, Siyâsî ve Askerî Faaliyetleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Ḥalîfe b. Ḥayyât. *Târîhü Ḥalîfe b. Ḥayyât*. thk. Ekrem Zîyâ el-Ömerî. Dimaşk-Beyrut: Dârü'l-Kalem-Mü'essesetü'r-Risâle, 1397/1977.
- İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Ali b. el-Ḥasen. *Târîhü medineti Dimaşk*. nşr. Amr b. Gurâme el-Ümrevî. 80 Cilt. Amman: Dârü'l-Fikr, 1415/1995.
- İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Ali b. el-Ḥasen. *el-Erbaûn fî'l-his_s_i ale'l-cihâd*. thk. Abdullah b. Yûsuf. Kuveyt: Dârü'l-Hulefâ li'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1404/1984.
- İbn A'sem, Muhammed b. Aḥmed. *Kitâbü'l-fütûh*. Nşr. Ali Şîrî. 4 Cilt (8 Kitap). Beyrut: Dârü'l-Edvâ, 1411/1991.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. 15 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Meârif, 1410/1990.
- İbn Miskeveyh, Ebü'Alî Aḥmed b. Muḥammed b. Ya'kûb. *Tecâribü'l-ümem ve't-te'akbü'l-himem*. nşr. Ebü'l-Kâsım İmâmî. Tahran: Surûş, 2000.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Ḥasen Ali b. Ebü'l-Kerem Muḥammed. *el-Kâmil fî't-târîh*. nşr. Ömer Abduselâm Tedmürî. 10 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1417/1997.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali. *el-Muntazam fî târîhi'l-mülûk ve'l-ümem*. nşr. Muḥammed Abdulkâdir Atâ, Mustafa Abdulkâdir Ata. 17 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1412/1992.
- Kitâbü'l-uyûn ve'l-hadâik fî ahbârî'l-ḥakâik*. nşr. M. J. De Goeje. Bağdâd: Mektebetü'l-Mü-sennâ, 1871.
- Lev, Yaacov. "The Jihad of Sultan Nur Al-Din of Syria (1146-1174): History and Discourse". *Jerusalem Studies in Arabic and Islam* 35 (2008), 228-284.
- Lindsay, James Earl. *Professors, Prophets, and Politicians: 'Ali Ibn 'Asakir's Ta'rikh Madinat Dimashq*. Madison: The University of Wisconsin-Madison, Doktora Tezi, 1994.
- Mes'ûdî, Ebü'l-Ḥasen Ali b. Hüseyin. *Mürûcü'z-zeheb meâdinü'l-cevher*. thk. Kemâl Ḥasan Mer'î. 4 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1425/2005.
- Mourad, Suleiman A.- Lindsay, James E. *The Intensification and Reorientation of Sunni Jihad Ideology in the Crusader Period*. Leiden-Boston: Brill, 2003.

- Ocak, Ahmet Yaşar. “Battal Gazi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 16. 02. 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/battal-gazi>
- Ostrogorsky, Georg. *Bizans Devleti Tarihi*. Türkçe çev. Fikret Işıltan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011.
- Poyraz, Mevlüt. “Antakya’nın Haçlılarca İşgali Üzerine Bir Değerlendirme”. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi* 6/13 (2018), 189-202.
- Santoro, Anthony R. *Byzantium and Arabs During The Isaurian Period 717-802 A. D.* New Jersey: The Graduate School of Rutgers-The State University of New Jersey, Doktora Tezi, 1978.
- Sıbt İbnü’l-Cevzî, Ebu’l-Muzaffer Yûsuf b. Kızıoğlu. *Mir’âtü’z-zamân fî tevârîhi’l-a’yân*. nşr. Muhammed Berekât, Kâmil Muhammed el-Harrât, Ammâr Reyhâvî, Muhammed Rıdvân Arkusâvî, Enver Tâlib, Muhammed Mu‘tez Kerîmüddîn, Zâhir İshak, Muhammed Enes Elhan, İbrahim ez-Zibâk. 23 Cilt. Dımaşk: Dârü’r-Risâleti’l-Âlemiyye, 1434/2013.
- Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerir. *Târîhü’r rusul ve’l-mülûk ve sîlatü târîhi’t-Taberî*. thk. Muhammed Ebü’l-Fazl İbrahim. 11 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Meârif, 1387/1967.
- The Chronicle of Zuqnin*. İng. çev. Amir Harrak. Toronto: Pontifical Institute of Medieval Studies, 1999.
- Theophanes the Confessor. *The Chronicle of Theophanes the Confessor*. İng. çev. Cyril Mango-Roger Scott. Londra: Clarendon Press, 1997.
- Ya’kûbî, Ebû Ya’kûb b. Ca’fer b. Vehb. *Târîhü’l-Ya’kûbî*. thk. Abdülemir Mühennâ. 2 Cilt. Beyrut: Şirketü’l-ilmî li’l-matbûât, 1431/2010.
- Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdullâh. *Mu‘cemü’l-büldân*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1995.
- Yazıcı, Hüseyin. “Sîretü’l-Emîre Zâtilhimme”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 07.12.2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/siretul-emire-zatilhimme>
- Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdullâh Muhammed. *Siyerü a’lâmi’n-nübelâ*. nşr. Şuayb el-Arnâvut. 29 Cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1405/1985.